

ACC. N:R M. 10896:1-24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne Upptecknat av: Wihlborg Larsson
Härad: N. Åbo Adress: Ekarp, Perstorp
Socken: Perstorp Berättat av: _____
Uppteckningsår: 1949 Född år 1898 i Perstorp förs.

Psalmböcker och psalmer. s. 1-2.
Påpeter. s. 3-5.
De gamla gårdarna i skiftesverk. s. 6-12.
Julen i mitt barndomshem. s. 13-24.

Skriv endast på denna sida!

Psalmböcker och Psalmer.

Psalmböcker av äldre typ än den
Wallinska av år 1819 hava för funnits
hos allmogem. Var dessa ha tagit vä-
gen är nu omöjligt veta. Jag har en
gammal psalmbok som varit i släktens
äga, den torde vara från 1700-talet, men
något årtal finns ej, ty titelbladet är borta.
Den innehåller psalmer författade av
Laur. Andree, Laur. Petri, P. Seddenfly, Laur.
Paulinus, Balck. Müller, Eric Wärenius m. fl.
Det torde ha varit få, om ens några, hem,
där det för i och fanns någon psalmbok.
Det var vanligt vid trosbörning, att fäst-
män föräddes en psalmbok av fästman-
nen. Böckerna inköptes dels vid markna-
den, dels i den i Åby befintliga beklädan.
Iid tidans som psalmboken fanns under

den stora väckelsens tid under 1800-talets senare del, sångböcker, som användes, som Fankes sången, Anfells sånger, Hemlandstoner och Lions toner. Fän voro psalmböckerna tryckta i fraktsstil, de hade stor volym och voro bundna i skinnband. Brudpsalmböckerna voro små och försedda med kort och ornament i guldtryck. Vid kyrkogång medförde de gifta kvinnorna vanligen brudpsalmböckerna som bär i handen insopt i en vit näsduk. Prestade åter såsom laudendel användes ofta som bokmärke. Likaså flyghäver. Psalmböcker som användes i denna trakt ha varit tryckta på Lundbergs tr. i Lund, Ekblad & Co. Västervik, samt Eric Lundströms tr. i Jönköping. för att taga några exempel.

Tapeter.

1.

När tapeten först började användas i denna ort är tämligen osvårt. Det bör dock ha påbörjats under 1800-talets senare hälft. Vår förman tapetserade är svårt att uttala sig om, troligen var det för att rummen skulle bli prydligare. Man kan knappast tro att det var en värme isolerande typpunkt. Tapetseringen tapetserades ofta med tidningar, detta har skett så sent som på 1870-talet. Det har vid rivningen av hus visat sig att tidningar varit klistrade närmast bälarna och utanpå dem tapeter. Icke alla rum i huset blevo tapetserade. År 1915 fanns ännu något rum i en och annan bondgård, som saknades tapeter. Troligen vara alla tapeter som användes

av svensk tillverkning. Det omtalas att
det fän fanns giftiga tapeter, som inne-
hålla arsenik, men dessa blevo förbjudna.
I marginalerna fanns under många år
en stämpel G.T. som skulle betyda giftfri
tapet. De tapeter som användes i böjan
på 1900 talet hade vanligen blommotiv
i bjärta färger, rött, blått och grönt.

Tapeter till loft hade utliga mönster
i kvadrat. Tillslut tillverkades i hem-
men av mjöl och vatten, med tillsats
av något hvarlin. Fän var det vanligt
att gårdens eget folk utförde tapetsering,
senare började målare att anlitas.

Ofta sattes nya tapeter utanpå de
gamla först, då dessa var så mörka
av rök att mönstren ej mera tyktes.
Påret på tapeten var fän omkunnig.

25 å 30 öre pr. rulle plus några öre pr. me-
len bånd. Bånd sattes nämligen alltid
uppe vid loftet. Numera användes det
mångenstädes i stället målade lister.

En ganska egendomlig tapet hade
före utställningen Olof Hjellström i Ebban
i ett av sina rum. Den hade motiv
med indianer på jakt. Tyvärr blev
ingenting bevarat av denna vid husets
restaurering 1926. Kvistensväggen i back-
stugan tapetserades ej, de kalkades
vanligen vid juletid. Tapetsering av loft
blev efter hand bortlagt, i stället
påsatte sprängpapper som kritades.
Strängkamrar i stallar brukade ej
tapetseras.

De gamla gårdarna i skiftesveck
För vare alla byggnader i denna ort
byggda i skiftesveck. Av de alla älsta
vi känna till äro Lillarydsgården och
f.d. Ström-Månssons gård i Perstorp, helt
eller delvis byggda till uggästugor. Den
fjärta tillhör nu Flädingbergs museum
och är uppförd å Fredriksdal, den senaste
kunn men för ett par år sedan. I Flytt-
stifta i Vedby socken, kvastar ett bonings-
hus från äldre tid, var mittre del är
uggästuga. Här saknas näst under bjälk-
lager. De nedre båarna äro gröne
än de övriga och stå på en rad flata
stenar på marken. Stämarna äro knut-
huggna. I den typ bostäder, som efter-
trädde högentofstugan, gjordes väggarna
högare och loftet lades på tvärbjälken.

som med sina ändor vilade på sidornas
lejdern. I hörnarna sattes stolpar. De
flesta av de gamla bandgårdarna av
skiffesverk iderna ett stå kvar, ehuru de
i allmänhet ändrats. I äldre hus voro bå-
larna icke sågade utan klydda ur stoc-
ken och tilltygade. Senare sågades de
med handsåg. I stolparna gjordes
sukholkningar, "länningar" i vilka bålar-
nas ändor instuckos. Fåra bålar-
na mycket tjocka tilltygades ändarna så att
de passade i länningarna. Det verktyg,
som användes till länning kallades
länngår, det liknade till formen en
pikkhacka. Till mycket breda länningar
användes "långsla". Järnigen voro bålar-
nas längd lika med rummens. Fåra
rummen stora sattes en stolpe i mitten

på väggen. Färs fack av bålar mellan
två stolpar kallades "skär". Vid bygg-
nadens uppförande lades stolparna på
marken, bälarna infördes i lörning-
arna och skäret restes helt upp på gund-
stämna. Bälarna hölls samman med
träpluggar i kanten. Mellan bälarna
lades vitmatta för att väggen skulle
bli tät. På äldre tider om därefter
fanns stolpar. Detta var däremot icke
alltid fallet vid fönsterna, utan bälarna
ändar sammanhöllas här av enekäppar
instuckna i en smal avrundad lörning
i bälarnas ändar. Spik användes ej
vid byggnadsdelarnas sammansättning.
I stället drogs träpluggar in i bonade
hål. Samtliga hus hade halmtak
lagda på läkt av blivna unga träd-

stammen. Slakten bandt vid dessa
med brödda björkvidjor, "tillingar", och
kåppar "täckeraftar". Sönnarna stängdes
med "klinkor", i äldre tid av trä, i
senare av järn. Husens storlek och an-
tal bestämdes av jordbrukets omfång.
På hemman av endast $\frac{1}{2}$ mantal fanns
vanligen endast två uthus, på större
hemman tre eller flera. Husen voro
sammansbyggda kring gårdsplanen
och för att komma in på denna, måste
man genom en portgång, vanligen
kallad "porten", i ett av husen.
Idenna förvarades vagnarna. Gårds-
planen var stensätt med kullersten.
Stallarna hade endast små fönster-
gluggar och voro därför mörka, detta
gelo voro av balt kullersten. Bo-

ningshuset hade vanligen endast en skorsten. Senna var av grästen liksom de öppna spisen i köket. I äldre hus var bakugnen också av grästen men senare använde man härtill tegel.

Ofta tog bakugnen så stort utrymme att dess yttermur sköt utanför ytterväggen. Böndernas böningshus voro stöne än fornamet och innehöllo flera rum. De voro icke några backstugor utan hade alltid väggar av trä. Färdom kök, tillastuga, stora stuga och kammare fanns stundom ett stort rum, "salen" eller kristkammaren. Detta rum och kammaren saknade vanligen eldstad. Möblerna i en bondgård bestodo i dagligstagen av väggfasta bänkar i rummets ena

hörn, framför detta stod bordet, ett
hörnskåp fanns i ena hörnet, en dala-
klocka, några stolar och tänger. Van-
ligen hade varje bande en chiffonier
eller en stöve skriftpulpet, en möbel
som i allmänhet saknades hos torparen.
I kammaren fanns stora klädkåp
och s. k. skänker. I kistekammaren
stod stora kistor, vari förvarades
sängkläder och linnevaror. Dessa
kistor voro ofta vackert målade, med
blommotiv och initialer. Undantagen-
des hörnskaftet, voro de flesta möblerna
i dagligtugen omålade. Dalaklockan
na voro vanligen omålade och för-
sedda med åtal. I varje hem fanns
en västol. Dessa var av ganska stort
omfång och tog uppställdt stort utrymme.

Längre tillbaka målades ej husen ut.
vändigt, gårdarna antogs med tiden
en grå färg och massa väkte utanpå
väggarna. Flakmtaken blevo massbe-
lupna, i synnerhet på nordsidorna.

I senare hälften av 1800 talet bjögade
man rödfärja husen. Brädklädrel
utanpå bålarna tillkom flerstädes.
Dock fanns det gårdar, som långt in
på 1900 talet varken voro försedda
med klädel eller blivit målade.

Ännu finnes en omälad gård kvar
och på ett par ställen stå bakugnar.
Viss yttreman väcker ut om husets
vägg. De flesta gårdarna ha dock om-
byggts eller ändrats. Sammanbyggna
med böningshuset förekommer ej mera.
"Perken" till gården är försvunnen.

Fria uppl!

Julen i mitt barndomshem.

Slår nedan skall jag göra en sammanställning av vad jag minns från julfirandet i mitt hem i början av 1900-talet. Det bör påpekas, att julfirandet i dessa trakter icke föregått efter någon viss norm, utan kunde vara olika i olika familjer. Luciafirande förekom icke i dessa trakter. Första gången jag fick någon aning om Luciafirande, torde det ha varit något jag läst i en jultidning. Efter vad jag vill minnas talade min farmor om att sådant firande skett i hennes barndom, d. v. s. på 1830-talet. I min barndom började förberedelserna till julen med slaktandet av gälgrisar. Någon viss dag var inte bestämd för detta, utan det fick bli när den ambu-

levande slakteren hade tillfälle att
tränna. Det var i varje fall någon dag
i mitten av december. Efter slakten
vidtog kvestappning av flera sorters korv.
Blodkorven, här kallad "pösa" var något,
som alla äto med begärighet. Till den
fästades risgr eller lingon. En sorts
korv kallades hackkorv, emedan dess
innehåll var hackat med en hackkniv
på en hackbräda.

Efter slaktgöromålen vidtog julbyket
och tvätten, allting skulle vara nytvätt-
at till jul. Därefter kom julfäket. Det
var flera sorters matbröd som bakades,
samt fina kakor, pepparkakor och
klenor, stjärnor och allt oad de hette.
Efter fäket kom jultädnningen,
med sapning och skurning av alla gatan.

samt fejning i alla vår. Detta var en
fara för mig, ty dels var man alltid
i vägen och dels fick man ej gå nysku-
rade gator innan de blevo tona, det blev
märken efter fotstegen. "Gå inte och
sprä" hördes det. Jag avlade ett tyrt
löfte om, att bleve jag vuxen skulle
inga gataskarningen få förekomma
i mitt hem! Stågat särskilt firande
av lille julaften d. v. s. kvällen före
julaften förekom ej. Men i stället
för vanlig kvällsmat åt man den kvällen
"moljebröd". Det var gränbrödstkivar
som lades i en gryta innehållande
fett som kokts ur jultinkan. Det
var något som smakade gott, isgummet
som man fick hålla de smorda bröd-
skivorna med fingrarna. Detta, var

troligen en variant av doppr i grytan.
Julaftensdagen gjordes stugan jultin,
nytvättade och städda vita gardiner
hängdes för fönsterna, kaminen ber-
stades, på väggarna sattes jultorner,
eller nya oljetyckstaflar, som torkades
på ulen ramar, grenis och tallis
sattes i vatten, julgranen högg, sattes
på sin träfet bars in och kläddes. Utan-
för dörrena rettes höga enar. Julträve,
i form av en havrenk, sattes på en stång
åt fåglarna. Julgranen behängdes
med äpplen, apelsiner, nätter i präser,
pepparkakor och en sort julgranskonfekt
som var köpt i handelsboden. Vidare
sattes kulörta ljus i granen och barnull
lades på grenarna. Hemsjorda gir-
lander av silkespapper i olika färger

virades runt om granen. glitser häng-
des nedåt grenarna och uppe i toppen
fästes en tretungad svensk flagga av
papper. Som jag var yngsta och enda
hemnavaresande barnet, föll det på
min lott att ordna allt med granen.

Under eftermiddagen bakade mor det
mjuka kaffebrödet. Det blev lagom
färdigt till eftermiddagskaffet, som
dracks i stämningen. Vid den tiden
på dagen kommo vanligen de äldre
syskonen hem till julfirandet. När
sedan kvällen var inne tändes
ljusen i granen, samt tolvne ljus
i tennstakar på bordet, som kvällen
till ära hade en vit linneduk i
stället för den vanliga vadduken.
Den obligatoriska julmaten talles fram

Set var luffick med skarp hemlagad
senap, som droo såsarna fram i öga-
ren, samt risgrynsgröt med tofttoppa
innehållande svisker och rustin.

Till gräten lästes rim, somliga hem-
lagade, somliga hämtade ur böcker.

Ett sådant som jag kommer ihåg
låter så här: "Gryden ä' kokt i en
gryda, o inte i en bälta, ta inte mer
i sken än du kan lötta." Efter

maten lästes någon julberättelse
ur någon inköpt julbidning, och
något ur bibeln. Senare på kvällen
serverades kaffe och fina kakor,
 varefter man gick till sängs ganska
sent. Men behövde inte vara tidligt
uppe på juldagsmorgonen. Ty julatta
färdkom vanligen inte i vår byska.

Perstorp och Odersjunga församlingar
vara pastorat och som Odersjunga
var onoderförsamlingen och prästen
bodde där, blev det dess kyrka som hade
julettan. I Perstorp var det aftonsång
på juldagskvällen. Som pastorat
endast hade en prästman, kunde det
ej ordnas på annat sätt. I stället hölls
någon helgdag längre fram under
julen, en morgonmessa vid ljus i
Perstors kyrka. Juldagen höll man
sig hemma tills det blev tid att gå
till kyrkan. Aftonsången började
redan vid 4 tiden på em. och var
slut före kl. 6. Att den hölls så tidigt
berodde på att prästen efter guds-
tjänstens slut hade den milslånga
vägen till Odersjunga att färdas med.

hästskjuts. Då man kom tillbaka från kyrkan, brukade inte följa med ända hem. Jag var nämligen bjuden till en jämnvärd tholkemist, som fyllde år på juldagen. Hos honom blev det kaffedrickning och ätande av julgatten, samt lek till sent på kvällen. Vänligen var han och hans tyskan hos mig på annandagens kväll. Beträffande julkappar, så bestod de i regel av något nytt i klädesväg, man fick en halsduk, ett par vantar e.d. Sen blev man förärad före julmatens avätande på julafton, men någon ceremoni förekom ej dävid. Äldre tyskan hade vanligen någon bak, som man fick, så snart de anlände. Jultante var inte bänd

på annat sätt än som nämns på en jul-
tidning. Under julaften och båda jul-
dagarna kvällar kunde det hända, att
man flera gånger hörde bästskott smälla
utanför husarna. Det var någon
av grannarna som sköt "julsmedla".
Så måste man springa ut för att ta
fett skyttarna, de skulle in och ha
traktering. Sedan man blev något
äldre var man med andra prajkar,
ute och sköt julsmedlar. Det ansågs
inte vara en riktig jul om det inte
sköts flera skott. Sagarna mellan
jul och nyår har jag ej något särskilt
minne av, utan att man klapp- läsa
läser. En kväll var det julfest i
söndagsskolan, med tänd julgran
och bibelsnäcksläsning, samt utdelande

av julgatten och kaffedrickning. Pär-
nens föräldrar voro med på festen.
Man fick där en jultidning som het
Julkäören.

Lom vi ej hade tjänare i mitt hem,
vet jag ej hur de trakterades under
jultiden. Jag tror dock att de flesta
voro lediga och fingo tillbringa julen
i sina hem.

Vid nyår kommo släktingar på be-
sök, eller också reste man till dem.

Det var alltid roligast då man fick resa,
man åkte med järnvägståg, något
som man inte ofta hade tillfälle till.

Vid trettondehelgen bjöds några
grannar hem till oss eller också voro
vi bostjudna. För det många helg-
dagar under julen, kunde det hända

alt man någon av dem besökte guds-
tjänsten i något av missionshusen.
Fler många gånger met åt nögynsgrät
under julen. är tvärt att erinna sig, men
nog var det flera gånger. eller någon
mandel i gräten förekom ej. Sant
hving granen förekom där flera barn
voro tamlade. Några speciella jul-
lekar har jag inte något minne av,
men vanliga tiddleken och givning
med nötter förekom. Ävenså vissa
sällskapspel. Några stoffansupptåg
eller stjängasser förekom ej här.
Med trettandagen var julen egentligen
slut och skolan började igen. Vid
Förut voro vi vanligen bjudna på
kaffekolas hos någon granne, eller
också var några rådana bjudna på kaffet.

Många är ha gått sedan dess, många jular ha suppleats på andra sätt.

Jag minns särskilt första världskrigets jular, då det inte gick för sig att köpa vad som behövdes för ett traditionellt firande av julen och då spranka sju-kan kom 1918 precis till julafton.

Peder och bruk ändrat genom tiderna, gamla sedvänjor tas åter upp, sådana som kanske ha varit ur bruk i femtiotal år eller mera. Vi ha dock i mitt hem förväntat att så mycket som möjligt låta julfirande förhålla sig så som i min barndom. Allt bliver dock icke sådant, som det man minns som ett skimmer av fröjdfull frid och förväntan i barndomen är.